

Onların da hayatlarının korunmasını ve hayatlarını en iyi şekilde yaşamalarını gerektirir.

Oysa eğer bir birey kendinden başka hiç bir şeye önem vermezse, sadece kendi hayatını sürdürme amacıyla yaşayıp, hareket ederse, varoluşunu devam ettiren nedenlerin dışında, doğa, kültür, arkadaşlık ve aşka dair soylu ve güzel olan ne varsa bunlardan zevk almakla yetinirse, başka bireylerin bu şekilde davranmasını engellemekten kaçınsa bile, kendi hayatını gerçekleştirmede kaçınılmaz bir şekilde başarısız olur. Eğer bu hayatı ahlâk açısından, eylemlerin ve dışlamaların (l'omission) cebirsel bir bütünü olarak değerlendirirsek, bu nokta neredeyse apaçık olarak ortaya çıkar. Gerçekten de hayatın içindeki eylemler ne kadar kıymetli olursa olsunlar, onlara bağlı dışlamaların olumsuz ahlâk yükünü dengeleyemezler. Çünkü bu dışlamalar da, diğer eylemler de aynı global ahlâk buyruğu ile ilgilidirler; yani insan hayatının muhafazası ve en iyi düzeyde gerçekleşmesi belirli bir bireyin olduğu kadar diğer bireylerin de varoluş potansiyeliyle de ilgilidir; bireyin dışlamalarının bütününe negatif ahlâk yükü, eylemlerinin bütününe olumlu olduğu varsayılan ahlâk yüküne göre çok daha ağırdır. Çünkü sadece bir durumda bireyin eylemleri global ahlâk buyruğunu gerçekleştirir, oysa buna benzer bir çok durumda da bireyin eylem dışladıkları ahlâk buyruğunu gerçekleştirmez. Bütün bu nedenlerden dolayı birey hayatını en iyi şekilde, yani ahlâki açıdan doyurucu bir şekilde, ancak ve ancak global ahlâk buyruğunun gerçekleşmesinin peşinden koşarsa yaşayabilir. İnsan hayatının en iyi şekilde gerçekleş-

mesi yalnızca bireyin kendi sürdürdüğü hayat içinde değil, bütün diğer bireylerin durumlarında da geçerli olmalıdır. Ancak bu büyük ve kendisine tepeden indirilen görev yüzünden birey ahlâk açısından kendini bir çıkmazda bulur: Bir yandan tükenmez bir görev yükümlülüğü altındadır öte yandan eylem olasılığı çok sınırlıdır. Bu ahlâk çıkmazı karşısında birey için bir tek çıkış yolu kahr: çalışması ve kaynaklarıyla ve varoluşunun bir kısmıyla, hatta bütün varoluşuyla, politik toplumun oluşumuna katkıda bulunmak. Ama bunun bir şartı da, toplumun son hedefinin bütün bireylerin hayatlarının korunmasını sağlaması ve onların en iyi şekilde yaşamalarını sağlamasıdır. Bu böyledir, çünkü sadece politik toplumun sahip olduğu olasılıklar sayesinde bu büyük görev gerçekleştirilebilir.

Ayrıca birey böyle bir toplumun varlığı için katkıda bulunarak ve bunun sürekliliğini sağlayarak, ahlâki görevini yerine getirmiş olur; çünkü bu şekilde bu tükenmez görev gerçekleşir; öyle ki, artık birey kendi hayatının mahrem boyutlarına dönse bile, kendini saf değerlerin yayılmasının keyfine teorik ve estetik alanlarda bıraksa bile ahlaki eğilimine ihanet etmiş olmaz.

İşte politik toplumun ahlâki varlık nedeni budur: Politik toplum, bireyin yaşayabilmesi için, yaşarken topluma katkıda bulunması ve hayatını en iyi şekilde sürdürebilmesi için ve bunu sadece en masum ve en nitelikli keyiflere kendini bırakarak değil, aynı zamanda her insanın varlığına karşı aktif bir dayanışma içinde yapabilmesi için zorunlu koşuldur. Bu da yalnızca politik toplumda etkinlik kazanır.

Uluslararası Hukuk ve Gelecek Nesiller

Kemal Başlar^(*)

Giriş

21. yüzyılın uluslararası hukuk dağarcığı⁽¹⁾ önceki yüzyıllardakinden farklı kelime ve kavramlarla zenginleşmektedir. Klasik Vestfalya sisteminin alışık olduğumuz terminolojisi, yerini daha önce hiç alışık olmadığımız kavram, düşünce ve tartışmalara bırakmakta; devlet-merkezci sistemin etkileri giderek azalmaktadır⁽²⁾. Egemen ve eşit devletler arasındaki ilişkilere dayalı olarak kurulan uluslararası hukuk, Avrupa-merkezci (eurocentric) ve Batı-merkezci (westerncentric) kimliğini kaybederken, giderek insan-merkezci (anthropocentric) bir kimliğe bürünmektedir. Geleceğin "insanlık hukuku" (ius inter gentes), klasik devletler umumi hukukunun esasını açıklayan temel teorilerden, olduk-

ça farklı yeni teoriler ve o teorilerin kazandırdığı yeni kavramlarla şekillenmeye başlamıştır. Bu kavramlardan birisi "gelecek nesiller"dir.

1648 Vestfalya Barışı sonrası ortaya çıkan⁽³⁾ "devletler(in) hukuku", birey-merkezli bir hukuk düzeni olarak tasarlanmamıştı. Uluslararası hukuk, 20. yüzyılın ortalarına kadar yalnızca devletlerin aralarındaki ilişkilerden kaynaklanan bir hukuk dalı olarak kabul edilirdi⁽⁴⁾. 1949 yılında Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Hizmetinde Uğranılan Zararların Giderilmesi konusundaki Danışma Görüşü'nde,⁽⁵⁾ Birleşmiş Milletler'in işlevsel anlamda uluslararası kişiliğe sahip olduğunu söylemesiyle, uluslararası örgütler de "devletler"

(*) Dr., Anayasa Mahkemesi Raportörü, kbaslar@anayasa.gov.tr.

(1) Bknz. MURPHY, Ewell E., "The Vocabulary of International Law in a Post-Modern World", *Texas International Law Journal*, 23, (1988), 233-249.

(2) Bknz. MURPHY, Ewell E., "The Diminishing World of Western Law", *Texas International Law Journal*, 16, (1979), 1-10.

(3) Bu dönemi anlatan bir çalışma için, bknz. ATALAY, A. Haluk, *Uluslararası Hukukun Oluşumu: İlk Küreselleşme Dönemi 1492-1648*, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997.

(4) OPPENHEIM, Lasa, *International Law* (Longmans, Green, and Co., London etc., 1905, vol. 1, para. 13 (zikreden: HARRIS, David, J., *Cases and Materials on International Law*, 3rd ed., Sweet & Maxwell, 1983, 12.): 1927 tarihli Bozkurt-Lotus kararında, Uluslararası Daimi Adalet Divanı, uluslararası hukuku egemen devletler arasındaki ilişkiyi düzenleyen hukuk dalı olarak tanımlamıştır: "Prof. Charles Rousseau, 1944 yılında yayınladığı eserinde, Milletlerarası Hukuku «Devletlerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen hukuk» olarak tanımlıyordu. Oysa, 1953 den bu yana yayınladığı kitaplarında, şu tanımlı vermektedir: «Milletlerarası Hukuk, ... Milletlerarası Hukuk kişileri arasındaki ilişkileri düzenler» (alıntı yapan: ÇELİK, F. Edip, *Milletlerarası Hukuk*, 1. Kitap, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1987, 11).

(5) 11 Nisan 1949, *Reparation for Damages Suffered in the Service of the United Nations/ Advisory Opinion*, ICJ Reports 1949, 174. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/issummaries/iisummary490411.htm>

hukukunun kişisi olarak kabul edilmeye başlandı.⁽⁶⁾

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, devletler ve uluslararası örgütler dışında kalan aktörlere de uluslararası kişilik tanıyan uluslararası hukuk modellerinin geliştirildiği gözlenmektedir.⁽⁷⁾ Örneğin, uluslararası şirketler ve gerçek kişilere uluslararası ilişkilerde yer veren Jessup, 1956 yılında "Transnational Law" (Ulusötesi Hukuk) teriminin isim babalığını yaptı.⁽⁸⁾ Buna göre, ulusların arasındaki hukuk, uluslararası örgütlerin arasındaki ilişkileri kapsayan, karşılaştırmalı hukuka yer veren ve çok uluslu şirketlere uygulanan kuralları da içine alan bir kavramdır.⁽⁹⁾ 1958 yılında Haas, "The Uniting of Europe" (Avrupa'nın Birleşmesi) adlı kitabında, Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi sui generis (kendine özgü) uluslararası kuruluşlar için "supranasyonal- ulusüstü" terimini kullanarak, uluslararası hukukun yanında "ulusüstü hukuk" adlı yeni bir yaklaşımın doğmasına öncülük etti.⁽¹⁰⁾

Yeni bir uluslararası kişilik olarak "insanlık" kavramı 1960'lı yılların başlarında ortaya çıkmıştır. 1963 yılında Friedmann, "The Changing Structure of International Law" (Uluslararası Hukukun Değişen Yapısı) adlı önemli eserinin 18-21. bölümleri arasında insanlık kavramına özel yer vererek, klasik devlet-merkezci yapıya yeni bir bakış açısı kazandırmaya çalışmıştır.⁽¹¹⁾ Jenks, "The Common Law of Mankind" (İnsanlığın Ortak Hukuku) adlı çalışmasında "insanlık hukuku" terimini Uluslararası Hukuka kazandırmıştır.⁽¹²⁾ 1960'lı yılların sonlarında ortaya çıkan ve uluslararası hukukun birçok alanında etkisini gösteren "İnsanlığın Ortak Mirası" (the Common Heritage of Mankind) kavramının düşünsel temelleri insanlık kavramının dile getirildiği bu dönemde atılmıştır.⁽¹³⁾

Geride kalan yarım yüzyılı aşan süre içerisinde, uluslararası hukuk hem yatay düzlemde hem de dikey düzlemde oldukça genişledi. Diğer bir deyişle, uluslararası hukuk yatay düzlemde İnsan

Hakları, Çevre Hukuku ve Uzay Hukuku gibi yeni dalların ortaya çıkmasıyla kendisini farklı alanlarda göstermeye başladı. Uluslararası Hukuk, devlet dışı aktörlerin (non-state actors) ortaya çıkmasıyla dikey boyutta da genişleme gösterdi.⁽¹⁴⁾ Devlet-merkezci yaklaşımın simgeleyen 'Devletler Umumi Hukuku' terimi, artık eskisi kadar sık kullanılmamaktadır. Bunun yerine yaygın olarak kullanılan 'milletlerarası hukuk'⁽¹⁵⁾ ve 'uluslararası hukuk'⁽¹⁶⁾ kavramları da son zamanlarda söz konusu disiplini tam ifade edemediği gerekçesiyle değiştirilmek istenmektedir. Örneğin, Head, günümüzde değişik kültürlerle bağlı halklar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarını en iyi karşılayan terimin "supranasyonal hukuk" olduğunu savunmaktadır.⁽¹⁷⁾ Khan, uluslararası hukukun insan hakları ve küresel pazarları da içine alan "küresel hukuk"la değiştirilmesini tavsiye etmektedir.⁽¹⁸⁾ Delbrück, "dünya hukuku" terimini öner-

mektedir.⁽¹⁹⁾ Allott, değişik parçalardan oluşmuş "evrensel hukuk sistemi"ni tercih etmektedir.⁽²⁰⁾ Bu arayışlar, ilk olarak Francisco de Vitoria (1486-1546) tarafından uluslararası hukukun doğmasından önce kullanılan "ius inter gentes" (insanlık hukuku) teriminin yeniden doğuşuna işaret etmektedir.⁽²¹⁾

"İnsanlık" kavramı uzun süre tek boyutlu bir kavram olarak algılanmıştır. Eş deyişle, belli bir dönemde yaşayan insanların tamamını kapsayan nesil-içi (intra-generational) boyutuyla insanlık kavramı, mekanlar-arası (inter-spatial) bir kavram olarak algılanagelmiştir. Uluslararası hukukun dönemler-arası (inter-temporal) sorunları ele aldığı durumlar da olmakla birlikte, bunlar genellikle geçmiş nesil ile şimdiki nesil arasındaki ilişkilere yöneliktir. Geçmişte, dönemler-arası doktrin toprak iddiaları ve diğer örf ve adet hukukuna ilişkin kurallarda uygulanmıştır. Uluslararası Daimi Adalet Divanı Başkanı Yar-

(14) Uluslararası hukukun yatay ve dikey gelişmesi terimleri için bkz. FRIEDMANN, (dn. 11), 60 et seq. (cited in HARRIS, ibid., 17).

(15) Edip Çelik, "Devletler Umumi Hukuku terimi bu hukukun bugünkü gelişimine uygun düşmemektedir" diyerek "Milletlerarası Hukuk" teriminin kullanılmasını daha doğru bulduğunu ifade etmiştir. ÇELİK, (dn. 4), 214.; Aslan Gündüz ve Sevin Toluner de eserlerinde bu terimi tercih etmektedirler. Öm. TOLUNER, Sevin, Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi, Beta, İstanbul, 1996.

(16) Seha Meray, Hüseyin Pazarıcı ve Yüksel İnan gibi uluslararası hukukçular bu terimi tercih etmektedirler. (Uluslararası hukuk kavramı ilk olarak Jeremy Bentham (1748-1832) tarafından ortaya atılmıştır. Bknz. Jeremy Bentham: "Principles of International Law, Classic Utilitarianism Web Site, <http://www.la.utexas.edu/research/poltheory/bentham/pil/>

(17) HEAD, John W., "Supranational Law: How the Move toward Multilateral Solutions is Changing the Character of 'International Law'", The University of Kansas Law Review, 42/3, (1994), 605-666, 621-622.

(18) KHAN, Ali, "The Extinction of Nation-States", American Journal International Law & Policy, 7/2, (1992), 197-234, 234.

(19) DELBRÜCK, Jost, "A More Effective International Law or a New 'World Law'? - Some Aspects of the Developments of International Law in a Changing International System" Indiana Law Journal, 68/3, (1993), 705-725, 707.; DELBRÜCK, Jost, "Prospects for a 'World (Internal) Law?': Legal Developments in a Changing International System", Indiana Journal of Global Legal Studies, 9, (2002), 401-431.

(20) Philip Allott'a göre, bu sistem uluslararası anayasa hukuku, uluslararası kamu hukuku, uluslararası ceza hukuku, uluslararası ekonomi hukuku ve ulusötesi hukuk olmak üzere beş parçadan oluşmaktadır. Bknz. ALLOTT, Philip, "The Emerging Universal Legal System", International Law FORUM du droit international, 3, (2001), 12-17, 16-17.

(21) Bu terimi Cocca'dan ödünç alarak kullanıyoruz. COCCA, Aldo Armando., "The Law of Mankind: Ius Inter Gentes Again", Annuaire de Droit Maritime et Aero-Spatial, 12, (1993), 507-550.

(6) PAZARCI, Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 2. Kitap, Turhan, Ankara, 1992, 3-4.

(7) Gerçekçi Okulun en ünlü temsilcisi olan Georges Scelle, 1945 öncesi dönemde uluslararası toplumun salt gerçek kişilerden oluştuğunu söylemiştir. Düşünür, devlet-merkezci yaklaşımın hakim olduğu İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemin bir istisnasını oluşturmaktadır. SCELLE, Georges, *Precis de droit des gens; principes et systematique*, Paris, Recueil Sirey, 1932.

(8) JESSUP, Phillip C., *Transnational Law*, Elliot's Books, 1956, 15-16.

(9) GÜNDÜZ, Aslan, *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Olaylar*, 4. Baskı, Beta, İstanbul, 2000, 6.: Ulusötesi hukuk, ulusal sınırları aşan olay ve ilişkileri ele alan kuralların bütünüdür. Uluslararası hukukun yatay ve dikey genişlemesinin bir sonucu olan bu hukuk dalı ulusal hukukla uluslararası hukukun arasındaki ayrımı ortadan kaldıran bir gelişme trendi göstermektedir, id. 6.

(10) HAAS, Ernst B., *Political, Social, Economic Forces, 1950-57*, Stanford University Press, Stanford, 1958.

(11) FRIEDMANN, Wolfgang, *The Changing Structure of International Law*, Columbia University Press, New York, 1963, 13-15. Bölümler: Friedmann'ın etki bırakan bu çalışması, *European Journal of International Law* adlı derginin düzenlediği bir sempozyumda ayrıntılı olarak tartışılmıştır. "Symposium: The Changing Structure of International Law Revisited", 8/3, (1997), Bknz. <http://www.ejil.org/journal-Vol8/No3/index.html#TopOfPage>. (Bu ve bundan sonra atıfta bulunulan İnternet adreslerinin erişim tarihi, aksi belirtilmedikçe, Şubat 2003 olarak kabul edilmektedir).

(12) JENKS, C. Wilfred, *The Common Law of Mankind*, Stevens and Sons, London, 1958.

(13) Kavram için bkz. BAŞLAR, Kemal, *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1997.: Kavramla bağlantılı olarak bkz. COCCA, Aldo Armando, "Mankind as a New Legal Subject: A New Juridical Dimension Recognized by the United Nations", *Proc. 6th Coll. on the Law of Outer Space*, (1970) 211-214.

gıç Huber dönemler-arası doktrine Palmas Adası Hakem Kararında değinmiştir.⁽²²⁾ Bu ilke daha sonra, Uluslararası Adalet Divanı tarafından Minquiers ve Ecrehos, Batı Sahra, Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği ve Ege Denizi Kıta Sahaneliği Davaları ile dolaylı olarak 1971 tarihli Güney Batı Afrika Danışma Görüşü'nde uygulanmıştır.⁽²³⁾ Yinelemek gerekirse, bu davalarda dile getirilen dönemler-arası kıyaslama, geçmişi ve bugünü ele almakta; bugünü ve geleceği ele alarak incelememektedir.

Gerçekte, insanlık kavramı; geçmiş, şimdiki ve gelecek nesilleri de içine alan bir bütün olarak anlaşılmalıdır. İnsanlık kavramının, son onyıllarda vurgulanan ikinci boyutu, nesiller-arası adaletin (inter-generational justice) sağlanması bağlamında gündeme gelmiştir.⁽²⁴⁾ Bu boyut, insanlık kavramının dönemler-arası yönünün vurgulanmasını gerektirmektedir. Bu makale, insanlık kavramının zamansal boyutunun bir parçası olan "gelecek nesiller" kavramını uluslararası hukuk çerçevesinde incelemeye çalışmaktadır.

Tarihsel Arka Plan

Tarihi açıdan bakıldığında, insanlık kavramına Stoa felsefesinde, kutsal kitaplarda ve doğal hukuk görüşünde rast-

lanmaktadır. Ancak, Eski Yunan'dan başlayarak uluslararası hukukun gelişiminde, hukukun kişileri olarak hep devletler ön plana çıkmıştır. Eski Yunan şehir devletlerinde bireylerin devlete karşı ileri sürebilecekleri hakları yoktu. Kişiler birey olarak değil, toplumun bir üyesi olarak kabul edilmekteydiler. Eflatun ve Aristo da insana insan olarak değer vermemiş; ona, devlet içinde ve devlete karşı herhangi bir hak tanıyan görüş üretmemişler; kölelik kurumunu meşru karşılamışlardır. O dönemin uluslararası hukuku olan *ius gentium* devlet merkezli bir yapıdadır.

Devletler hukukunun ortaya çıktığı ilk dönemlerde Grotius (1583-1645), Puffendorf (1632-1694) ve Vattel (1714-1767) devletler hukukunun doğal hukuk temeli üzerine oturduğunu savunuyorlardı.⁽²⁵⁾ Düşüncülere göre, devletler ve insanlar için temel rehber yüksek değer ve düşüncelerde, insanın şuurunda, ilahi emirde, adalette, insani değerlerinde ve uluslararası dayanışmada bulunmalı ve bu düşünce uluslararası hukukun temelini oluşturmalıydı.⁽²⁶⁾

Avrupa Kamu Hukukunun uluslararasılaştırıldığı 17. yüzyılın ortalarına kadar imparatorlukların boyunduruğu altında ezilen insanlar, bu tarihten sonra egemen ve eşit devletlerin teb'ası duru-

munda kalmış ve varlıkları reddedilmiştir.⁽²⁷⁾ Bu dönemde, Vinogradoff'ın deyişiyle, 'Ortaçağ Hıristiyanlık Dünya Devleti sona ermiş, sadece devletler arasında varolan bir birlikte yaşama hukuku (law of co-existence) hüküm sürmeye başlamıştır.'⁽²⁸⁾

Ancak pozitivizmin hakim olmasıyla bu düşünceler unutulmuş, uluslararası ilişkilerin devletlerin istek ve uygulamalarına dayandığı kabul edildi. Devletler insanlık düşüncesini unuttuklarından, uluslararası dayanışma; savaşlar, kolonileşme ve kölelik ile zarar gördü. 18. ve 19. yüzyıllarda esen pozitivizm rüzgarı, 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Rus İhtilali, Dünya Savaşları, Nazi ve Faşist Diktatörlükler, güçlü devletlerce ahlak ve kültürel değerlerin bilinçli inkârı, doğal hukukun yeniden incelenmesine neden oldu.⁽²⁹⁾ Doğal hukukun bir alternatif oluşu, "klasik hukuksal pozitivizmin yapabileceği her şeyi yaptığının" düşünülmesinden sonra ortaya çıktı.⁽³⁰⁾

Bireye,⁽³¹⁾ insan topluluklarına⁽³²⁾ ve çokuluslu şirketlere/ulusötesi ortaklıklara⁽³³⁾ uluslararası hukukta kişilik verilmesi son zamanlarda tartışılmaktadır.

İnsan hakları kavramının gelişmesi ile gerçek kişilere sınırlı dava açma hakkının tanınması, bireylerin uluslararası suçlar nedeniyle cezai sorumluluğu, azınlıklar ve sığınmacıların korunması amacıyla geliştirilen kurallar ile birey uluslararası hukukta yeniden doğmuştur. Diğer bir deyişle, İkinci Dünya Savaşı öncesinde uluslararası hukuk sadece devletler arasındaki ilişkiyi düzenleyen; devlet-yurttaş arasındaki ilişkiyi ulusal hukuklara bırakmaktaydı. Bu dünya düzeninde bireyler uluslararası hukukun konusu (objesi) durumunda olduklarından, insanlık devlet egemenliğinin esareti altında tutuluyordu.⁽³⁴⁾

Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen insan hakları doktrini ve ona paralel olarak şekillenen uluslararası hukuk, devlet-merkezci (state-centric) bir yaklaşımdan uzaklaşarak, insan-merkezci (anthropocentric) özellikleri bünyesine dahil etmeye başlamıştır. 20. yüzyılın başında bireyler ile hükümet dışı kuruluşların uluslararası hukukta sınırlı kişiliğe sahip olacağı düşünülemezdi. Zamanla gerçek kişilerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olabileceği

(27) ATALAY, (dn.3), 12.

(28) VINOGRADOFF, Paul, "Historical Types of International Law", *Bibliotheca Vissenana*, 1, (1923), 53. (zikreden: ABI-SAAB, Georges, "Whither the International Community?", *European Journal of International Law*, 9/2, (1998), 248-265, dipnot 5.)

(29) LLOYD, Dennis, *The Idea of Law*, Penguin, Middlesex, 1964, 70, 88.

(30) *Ibid.*

(31) ORAKHELASHVILI, Alexander, "The Position of the Individual in International Law", *California Western International Law Journal*, 31, Spring 2001, 241-276.

(32) SCHNEEBaum, Steven M., "Ethnic Groups and International Law: A Status Report on International Legal Personality at the Beginning of the New Century" (kitap eleştirisi: David Wippman (ed.), "International Law and Ethnic Conflict", Cornell University Press, Ithaca, New York: 1998.) *Human Rights & Human Welfare*, 4, 2004, 11-22.

(33) *Multinational/Transnational Enterprises (MNEs/TNEs), Transnational Corporations (TNCs): HOFMANN, Rainer & GEISSLER, Nils (eds.), Non-State Actors as New Subjects of International Law: International Law - From the Traditional State Order Towards the Law of the Global Community, Proceedings of an International Symposium of the Kiel Walther-Schücking-Institute of International Law, March 25-28, 1998, Berlin: Duncker & Humblot, 1999.*

(34) LILLICH, Richard B., "Sovereignty and Humanity: Can They Converge?", in MADSEN, A.G. & TOMAN, J., eds., (dn.25), 406-421, 409.

(22) U.N., *Reports of International Arbitral Awards*, vol. 2, 829, 845. (1928).: Buna göre hukuksal bir gerçek, uyumsuzluğun çıktığı veya çözülmesi gereken zaman mevcut olan kurala göre değil, ortaya çıktığı dönemin özelliklerine göre değerlendirilmelidir. Kararın Türkçe metni için bkz. GÜNDÜZ, (dn. 9), 255-261.

(23) Bu kararların özetleri için bkz. <http://www.lawschool.cornell.edu/~library/cij/www/-igeneralinformation/-ibook/Bbookchapter8index.htm>; GÜNDÜZ, (dn. 9), 264-268, 213, Kararlara dönemler-arası hukuk açısından atıfta bulunan kaynak için bkz. WEISS, (dn. 77).

(24) Bu kavramın geçmişi ve gelecek yönüne işaret eden ilk belgelerden birisi Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün (the Institut de Droit International) 1975 yılında kabul ettiği özgün bir karardır: [Résolution I:] Le problème intertemporel en Droit international public", 56 *Annuaire de l'Institut de Droit International (Session de Wiesbaden, 1975)* pp. 536-541. (Zikreden: WEISS, (dn. 77)).

(25) THEUTENBERG, Johnson, "Changes in the Norms Guiding the International Legal System- History and Contemporary Trends", in MADSEN, A.G. & TOMAN, J., eds., *The Spirit of Uppsala*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1984, 101-121, 112.

(26) *Ibid.*

örnekler görüldü.⁽³⁵⁾ Ardından bazı uluslararası belgelerde, hükümet dışı kuruluşlara, çeşitli mahkemeler (courts/tribunals) önünde dava hakkı (locus standi) verilmeye başlanmıştır.⁽³⁶⁾

Doğal hukukun insan haklarının gelişimine yaptığı katkıların bir sonucu olarak "ademoğlu, insanoğlu, insanlık" (mankind, humankind, humanity) kavramlarına özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hazırlanan belgelerde rastlamak mümkündür. Her ne kadar, insanlık kavramı geçmiş, şimdiki ve gelecek nesilleri içine alan bir kavram olsa da, geçmiş nesillerin ölmüş olmalarından, gelecek nesillerin de henüz doğmamış olmalarından dolayı birçok yazar insanlık kavramını uluslararası toplulukla özdeşleştirmiştir. Bazı yazarlar bu kavramla devletleri kastetmekte, bazıları da, henüz kendini bağımsız olarak temsil edemeyen insan topluluklarını dikkate alarak, insanlığı 'bütün halklar' olarak algılamaktadırlar. Kısaca, 1970'lerin başına kadar insanlık kavramı sadece belirli bir zaman kesitinde yaşayan kişileri kapsayacak şekilde (intra-generational) algılanmıştır. 1960'lı yıllarının başlarına kadar, siyasi, ekonomik ve sosyal haklarının öznesi durumunda olan bireyler tek tek ele alınmıştır. Ayrıca, bireyler evrensel dünya vatandaşı olma yerine bağlı oldukları ülkelerin imkan tanıdığı ölçüde insan haklarından istifade etmişlerdir.

Bugün, "gelecek nesil" kavramı gelişmiş ülkelerin gündeminde yer almaktadır. Bunun nedeni, Kuzey ülkelerinin neden olduğu yaşam tarzının alışıldığı gibi devam etmesi halinde ortaya çıkması muhtemel felaket senaryoları, küresel ısınma veya buzul çağının gelmesi gibi örneklerde kendisini göstermektedir. Eskiden Batı'da liberal ekonomi ve Adam Smith'e atfen "görünmez bir elin" bireysel menfaatler ile kamu yararı arasında bir uzlaşma sağlayacağına inanılıyordu.⁽³⁷⁾ Ancak bugün günümüz devletlerinin yaptıkları tercihlerin gelecek nesillerin yaşam kaliteleri üzerinde büyük etkisi olacağı kabul edilmektedir.

Felsefi Arka Plan

Öncelikle itiraf etmek gerekir ki, gelecek nesillerden bahsetmek bilgi teorisi ile ilgili (epistemolojik) bir tartışma içine girmeyi gerektirdiğinden çok kolay bir konu değildir.⁽³⁸⁾ İncelemeyi betimsel bir şekilde özetlemek amacıyla, klasik felsefe ekollerinin gelecek nesillere yaklaşımlarına bakıldığında, geleneksel okulların teorilerinde gelecek nesillerin yer almadığı görülecektir. Şöyle ki;

Yararcı (utilitarian) felsefeye bakıldığında, gelecek nesillere sahip olduğumuz yarar seviyesinde bir şeyler borçlu olduğumuz sonucunun ortaya çıkması beklenebilir.⁽³⁹⁾ Ancak gelecek nesillerin kimlerden oluşacağını ve kaç kişi olacaklarını bilme olanağı olmadığından, Bentham, Passmore ve Sidgwick⁽⁴⁰⁾ gibi

- (35) JANIS, Mark W., "Individuals as Subjects of International Law", *Cornell International Law Journal*, 17/1, (1984), 61 et seq.
- (36) Uluslararası örgütlere kişilik verilmesi ile ilgili ilk çalışmalar 1910'lı yılların başlarına kadar gider. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.uia.org/legal/].
- (37) FALK, Richard A., "Book Review: Future Generations and International Law", *American Journal of International Law*, 92/3, (1998), 579-583, 580.
- (38) BOSTON, Tim, "Review Essay: Future Generations and International Law" *Electronic Green Journal*, 11, December 1999. <http://egj.lib.uidaho.edu/egj11/boston2.html>.
- (39) STREETEN, Paul, "What do we Owe the Future?", *Resources Policy*, 12, (1986), 4-16, 11.
- (40) SIDGWICK, Henry, *Methods of Ethics*, Macmillan, London, 1874, 385. (zikreden VISSER'T, Hoof, "Obligations to Future Generations: A Short Essay on the Ethics of Sustainability", <http://www.jaysquare.com/resources/growthdocs/-grow11b.htm#-visser3>: STREETEN, (dn. 39).

yararcı düşünürler bizimle hiçbir bağlantısı olmayan gelecek nesillerin sahip olabilecekleri çıkarları tamamen reddetmişlerdir.⁽⁴¹⁾ Bunun temel nedeni, gelecek nesillerin şimdiki nesillerin mutluluğunu arttırma yönünde herhangi bir etkilerinin olmayacak olmasıdır.

Locke'un ve onun çağdaş temsilcisi Nozick'in kazanım teorilerine göz atıldığında şu sonuca varılmaktadır⁽⁴²⁾ Şayet herhangi birisi (veya bir devlet) belirli bir toprak parçasını geçerli bir yoldan kazanmışsa, sahip olunan mülkiyet hakkı, anılan kişiye o mal üzerinde tüketme ve tasarruf etme yetkilerini vermektedir.⁽⁴³⁾ Barry, özellikle kısa dönemli yararlar için ağaçları kesen, hayvanları öldüren ve toprağı kirleten insanların, Locke ve Nozick'in savunduğu liberal mülkiyet hakkının kendilerine bu yetkiyi verdiğine inandıklarını savunmaktadır.⁽⁴⁴⁾ Bu görüşe göre, bugün yaşayan insanların istedikleri gibi davranmaları gelecek nesillere karşı bir haksızlık anlamına gelmemektedir. Gelecek nesillerin elinde pazarlık gücü bulunmadığından, şimdiki neslin davranışlarını etkile-

me güçleri yoktur.⁽⁴⁵⁾ Bütün buna rağmen Locke'un aşında toplum-merkezli mülkiyet haklarına yabancı olmadığı, sürdürülebilir kalkınma kavramını destekleyebileceğini söyleyenler de vardır.⁽⁴⁶⁾

Hume, gelecekte yaşanılacak kötülüklerin uzakta olanlar için bir şekilde gerçek olacağını kabul etmekle birlikte,⁽⁴⁷⁾ bu konuda şimdiki neslin üzerine ne gibi sorumlulukların düşeceğine ilişkin bir şey söylememiştir.⁽⁴⁸⁾ Hume, Güneşin yarın doğacağı düşüncesinin mantıklı olmadığını; bunun sadece bir inançtan öteye geçmeyeceğini, bu tür bir teorik kuşuculuğun günlük yaşamın pratik konularıyla ilgisi olmadığını ileri sürmüştür.⁽⁴⁹⁾

Rousseau'nun sözleşmecilik doktrininde de gelecek nesiller için ahlaki bir ödev mevcut değildir. Rousseau'ya göre, ahlaki sorumluluk topluluk içindeki bireylerin birbirlerine karşı ödevlerinden kaynaklandığından, üyeleri henüz doğmamış nesillerden oluşan bir toplum içinde, ahlaki sorumluluk ve adalet kavramlarından bahsetmek imkânsızdır.⁽⁵⁰⁾

- (41) CARR, Indira Hakalingam, "Saving the Environment- Does Utilitarianism Provide a Justification?" *Legal Studies*, 12, (1992), 92-102, 101.
- (42) LOCKE, John, *Two Treatises on Government*, Mentor, New York, 1965, 5. Bölüm: NOZICK, Robert, *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (çeviren: Alişan Oktay), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Şubat 2001.; WOLFF, Jonathon, *Robert Nozick: Property, Justice and the Minimal State*, Polity Press, 1991.
- (43) Nozick'in görüşlerinin Locke'un görüşleriyle karşılaştırılması için bkz. WOLFF, ibid., 107-111; "görünmez el" görüşü için bkz. WOLFF, ibid., 42-47.
- (44) BARRY, Brian, "Justice Between Generations", in HACKER, P.M.S. & RAZ, J., *Law Morality and Society*, Clarendon Press, Oxford, 1977, 272.
- (45) ibid, 273.
- (46) DOWLING, (dn. 70), 918.
- (47) (David Hume, *Enquiries*, ed. by Selby, Bigge and Nidditch, 535.) in, "The Intergenerational Philosophy of the Founders and their Contemporaries", <http://www.conlaw.org/Intergenerational-II.htm>
- (48) İskoç Aydınlanma döneminin düşünürlerinden David Hume, ahlaki kuralların, belirli bir olayda kişilerin yararını geliştirdiği ölçüde meşru olabileceğini savunmaktadır. Hume'a göre, iyi ahlaki ilkelerin hoşumuza gitmesi kendi ve yakınlarımızın çıkarlarını koruduğu içindir. Yarar kavramını ahlak sözlüğüne ilk olarak tanıtan bir düşünür olması nedeniyle Bentham ve Mill'den önce gelmektedir. Hume temel ahlak değerlerinin sosyal kalıplar olduğunu savunmaktadır. <http://www.utm.edu/research/iep/h/humemora.htm>
- (49) <http://www.bartleby.com/65/hu/Hume-Dav.html>
- (50) ROUSSEAU, Jean Jacques., *A Discourse on the Origin of Inequality* (translated by Donald A. Cress), Hackett Pub. Co., Indianapolis, 1992.

Hobbes da gelecek nesiller için ahlaki ve hukuksal bir sorumluluk taşımamaktadır. Hobbes'a göre, başkaları tarafından zarar görmemek için bizim de başkalarına zarar vermememiz gerekir. Eğer bu ahlaki değer, hukukun sosyal temeli olarak kabul edilirse, gelecek nesiller için herhangi bir sorumluluğumuz olmaksızın doğal kaynakları kullanmamız adaletsiz bir davranış olarak kabul edilmez.

Gelecek nesillere yer vermeyen bir başka grup daha vardır. Çevre merkezci düşünenlere (ecocentricism) göre, uluslararası hukukun insan merkezli (anthropocentric) olması bir çok problemi de beraberinde getirmektedir. Bizim diğer canlılardan herhangi bir farkımız yoktur. Diğer canlıların amaçsal (instrumental) değil, içsel (intrinsic) değeri vardır. Bundan dolayı, gelecek nesillerle ilgili tartışmaların odak noktasının yarar merkezli değil değer merkezli olması gerektiği tavsiye edilmektedir. Diğer bir deyişle, gelecek nesiller için bırakılması muhafaza edilmesi istenen

hayvan ve bitkilerin, insana olan faydalarına göre değil; insan dışı canlıların korunmayı var olmalarından dolayı hak ettikleri savunulmaktadır.⁽⁵¹⁾

Geriye dönüp bakıldığında gelecek nesillerin 1970'li yıllarda birbirinden bağımsız üç hareketle uluslararası hukuka tanıtılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki, 1971 yılında yayınlanan A Theory Justice (Bir Adalet Teorisi) adlı kitabın yazarı John Rawls'dir.⁽⁵²⁾ Rawls kitabında gelecek nesilleri ilgilendiren iki kavram geliştirmiştir. Bunlar; "Adil Biriktirme İlkesi" (the Just Saving Principle) ile "Farklılık İlkesi" (the Difference Principle) olarak adlandırılmıştır Rawls, Adil Biriktirme İlkesini ortaya atarken gelecek nesilleri ve uluslararası hukuku düşünmemişse de, yararçı ekole karşı bir düşünce olarak geliştirdiği bu ilke, Rawls'ı takip eden başka düşünürler tarafından uluslararası hukuk ve ilişkilere aktarılmıştır.⁽⁵³⁾

Rawls'ın teorisi geliştirilerek gelecek nesiller bağlamına aktarılmıştır. Buna göre, özgün bir duruma yerleştirilecek

bir nesil, "Cehalet Perdesi"nin (Bilgi Öncesi Perde- the Veil of Ignorance) arkasına yerleştirilecek ve insanlık tayfının (spectrum) içerisindeki gerçek yerini bilmesi önlenecektir.⁽⁵⁴⁾ Bunun amacı, nesillerarası adaletin tespitinde, karar verme konumunda olan insanların bencil davranıp, kendi çıkarlarına olacak bir sistem geliştirmelerine engel olmaktır. Bu şartlarda olduğu kurgulanan insanlardan oluşmuş bir neslin seçeceği adalet teorisine göre, her nesil bir sonraki nesle bu dünyayı kendisinin devraldığı halden daha kötü olmayacak şekilde devretmek yükümlülüğü altında olacaktır. Eğer herhangi bir nesil bu sorumluluğa aykırı davranmışsa, onlardan sonra gelen neslin meydana gelen tahribatı giderme yükümlülüğü vardır.

Rawls'ın adalet teorisi, şimdiki ve gelecek nesilleri içine alan herkese uygulanmalı; bütün nesillere ait olmalıdır. Rawls, her neslin bir önceki nesilden üç şey talep etmeye hakkı olduğunu söylemektedir. 1-Uygun düzeyde sermaye birikimi, 2-Doğal kaynakların ve doğal çevrenin korunması, 3- Sorumlu gen politikası

Rawls'ın nesillerarası adalet ilişkisini açıklayabilmek için benimsediği Adil Biriktirme İlkesine göre, her neslin bir sonraki nesle devredeceği şey kendi devraldığından daha iyi olmalıdır. Değişik za-

manda yaşayan bireylerin adalet teorisinin tarafları olabilmesi için, bu kişilerin bir cehalet perdesinin arkasına konuşlandırılması gerekiyordu. Böylece, Rawls değişik nesillerin aynı dönemde yaşadıklarını fakat birbirlerinin zaman içindeki dönemlerini bilmedikleri bir bilgi öncesi perde ve dönem hayal ederek gelecek nesillere giden kapıyı açmıştır.

1970'li yılların başında ortaya çıkan ikinci doktrin Joseph Sax tarafından geliştirilmiştir. Sax, "Kamu Vakfı Doktrini"nin (the Public Trust Doctrine) fikir babası olarak kabul edilmektedir.⁽⁵⁵⁾ Bu doktrin, geçen 35 yıl içerisinde değişik kesimlerce çok geniş kabul görmüş ve doğal kaynakların kullanımında şu anda yaşayan nesle, gelecek nesillere devredecekleri doğal kaynakları koruma ve gözetme görevi vermiştir.⁽⁵⁶⁾ Bu görüş klasik liberal düşünceden önemli bir sapmaya işaret etmektedir.

Gelecek nesillerin uluslararası hukuka girmesinde önemli bir başka düşünsel gelişme, yine 1970'li yılların başında ortaya çıkmıştır. Felsefi anlamda gelecek nesillerin uluslararası hukuk gündemine taşınmasında üçüncü sacayağı, Karel Vasak'ın ortaya attığı "üçüncü nesil insan hakları" veya "dayanışma hakları" olarak bilinen kavramdır.⁽⁵⁷⁾ Son kırk yıldır gelişmekte olan üçüncü nesil

(51) STONE, Christopher D., "Should Trees Have Standing?" -- Toward Legal Rights for Natural Objects" Southern California Law Review, 45, (1972), 450.; STONE, Christopher D., "Should Trees Have Standing? Revisited: How far will Law and Morals Reach? A Pluralist Perspective", Southern California Law Review, 59, (1985), 1 et seq.

(52) RAWLS, John, A Theory of Justice, Oxford University Press, MA, 1971.; Rawls, Yeni-Kantçı bir düşündürdür. Kant, "insan doğası öyledir ki, en sonunda türümüzü etkileyebilecek çok uzaktaki bir döneme karşı kayıtsız kalamaz; yeter ki, bu dönem kesin bir şekilde tahmin edilebilsin" demektedir. Immanuel Kant, Idea for a Universal History (1784), 8th Thesis, (alınan kaynak: <http://www.conlaw.org/Intergenerational-II.htm>): RAWLS, John, "Kantian Constructivism in Moral Theory", Journal of Philosophy, 77, (1980), 515 (zikreden: CAPPS, Patrick, "The Kantian Project in Modern International Legal Theory", European Journal of International Law, 12/5, (2001), 1003-1026, 1003.

(53) PENN, James, "Towards an Ecologically Based Society: A Rawlsian Perspective" (1990) 2 Ecological Economics 225-242; WEISS, E.B., "Intergenerational Equity in International Law", in "Is There a Role for Equity in International Law" 74th Proceedings of the of the American Society International Law (1981), 126-133; WEISS, Edith Brown, "Conservation and Equity Between Generations", in BUERGENTHAL, Thomas ed., Contemporary Issues in International Law: Essays in Honour of L.S. Sohn, N.P. Engel Publ. Kehl, Strazburg, Arlington, 1984, 245-290.; BEITZ, C.R., "Justice and International Relations", in BEITZ, C. Richard et al., eds., International Ethics, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1985, 232-311. DE-SALIT, Avner, "Environmental Policies and Justice Between Generations", European Journal of Political Research, 21, (1992), 307-316.; HOOFT, Hendrik Philip Visser, Justice to Future Generations and the Environment, Kluwer Law International, The Hague, 1999.; Rawls'ın görüşlerinden etkilenen diğer yazarlar için bkz http://www.geometry.net/philosophers_bk/rawls_john.html (10 Mayıs 2003).

(54) Rawls'ın düşüncelerinin Türkçe anlatıldığı bir makale için bkz. ÜSKÜL, Zeynep, "John Rawls'un Adalet Anlayışı", Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı, Beta Yayınları, İstanbul, 2002, 1675-1694. "Bilgi öncesi perde" için bkz. id., 1685 et seq.

(55) SAX, Joseph L., "The Public Trust Doctrine in Natural Resource Law: Effective Judicial Intervention", Michigan Law Review, 68, (1970), 473-565.; DELGADO, Richard, "Our Better Natures: A Revisionist view of Joseph Sax's Public Trust Theory of Environmental Protection and Some Dark Thoughts on the Possibility of Law Reform", Vanderbilt Law Journal, 44/6, (1991), 1209-1227.

(56) ARCHER, Jack H., "Sovereign Rights and Responsibilities: Applying Public Trust Principle to the Management of the Exclusive Economic Zone Space and Resources" Ocean and Coastal Management, 17, (1992), 253-271; NANDA, Ved P. & RIS, W.K., "Public Trust Doctrine: A Viable Approach to International Environmental Protection", Ecology Law Quarterly, 5, (1976), 291-319.

(57) Karel Vasak 1972 yılında ortaya attığı görüşlerini daha derli toplu bir şekilde şu makalede anlatmıştır: VASAK, Karel, "Toward a Specific International Human Rights Law", in VASAK, Karel (ed.), The International Dimensions of Human Rights, vol. 2, Unesco Publication, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1982, 671-679.

insan hakları, birinci ve ikinci nesil insan haklarından farklı olarak bireyi değil insanlık ailesinin tümünü hukukun konusu olarak kabul eder. Dolayısıyla Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinde yazılı olanlara ilave edilen bu yeni nesil haklar bireysel olmaktan çok müşterektir. Diğer bir söylemle, bu tür insan haklarının gerçekleştirilmesi bütün uluslararası topluluğun sorumluluğu altındadır. Bu görüşe göre, bazı insan hakları bireye ait olma yerine, onunla birlikte yaşayan diğer insanlara ait müşterek bir haktır. Bu haklardan; barış hakkı, silahsızlandırılmış bir dünyada yaşama hakkı ve çevre hakkı, bütün insanlar tarafından sahip olunan haklardandır.⁽⁵⁸⁾

Rawls ve Sax'ın doktrinlerinin zamanla geniş kabul görmesine paralel olarak, Vasak'ın yeni nesil insan hakları doktrini, bazı yazarlar tarafından geliştirilmiştir. Bunların başında, Weiss'in "Gezegen Hakları" (the Planetary Rights) kavramı gelmektedir. Weiss'in özgün yorumuyla, üçüncü nesil insan hakları uluslararası hukuka farklı bir görünüşle girmiştir.⁽⁵⁹⁾ Weiss, geliştirdiği Gezegen Hakları doktrini ile üçüncü nesil insan haklarının şimdiki nesle atıfta bulunan yönüne ilave yapmak istemiştir. Bu nedenle, Gezegen Haklarında hak sahibi olan "halklar" değil bütün insanlıktır. Weiss, şimdiki ve gelecek nesli içine alan insanlığa bu hakları savunabilmesi amacıyla gezegen vatandaşlığı verilmesini talep etmektedir.⁽⁶⁰⁾

Uluslararası Hukuk ve Gelecek Nesiller

"Gelecek nesiller" kavramının⁽⁶¹⁾ uluslararası hukuk içerisinde hukuksal bir içerik kazanması, uluslararası hukukun doğasından kaynaklanan yapısal bazı engeller nedeniyle sorunludur. Gelecek nesillerin uluslararası hukukta kişilik kazanmasının en temel şartı, bu terimin sınırlarının iyi bir şekilde çizilmesinden geçmektedir. Bazı yazarlar gelecek nesilleri şimdiki nesil içerisinde yaşayan çocuklar olarak görmekte; bazıları ise, şu anda yaşayan insanlardan sonra gelecek olanları kastetmektedirler.⁽⁶²⁾ Gelecek nesiller şahısları ve sayıları belli olan bir gruba ifade etmez. Bir neslin yaklaşık olarak 25-30 yıllık bir dönemi kapsadığı kabul edilirse, belirli bir anda yaşayan farklı nesilleri kesin sınırlarla birbirinden ayırt etme olanağı yoktur.⁽⁶³⁾

Uluslararası Hukuk ve Gelecek Nesiller

Bazı yazarlar gelecek nesiller dendiğinde, şu anda yaşayan bütün insanlar öldükten sonra doğacak kişileri kastetmektedirler. Bazıları, gelecek nesillerle hem şu anda doğmamış hem de şu anda çocuk olup, gelecekte yaşlılar kategorisinde yer alan kişileri nitelendirmektedirler.⁽⁶⁴⁾ Gelecek nesiller nasıl tanımlanırsa tanımlansın, hiç doğmamış bireylere kişilik vermek oldukça zor görünmektedir. Özellikle, bugün çok bilinen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu ve İngiliz Milletler Cemiyeti gibi bazı uluslararası

örgütlerin tüzel kişiliğinin olmadığı dikkate alınır.⁽⁶⁵⁾ Gelecek nesillere karşı bazı sorumlulukların varlığı, gelecek nesillerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, Uluslararası Adalet Divanı'na gelecek nesiller adına bir devletin dava açması Güney Batı Afrika davasında Divan'ın ortaya koyduğu tavır nedeniyle belirsizdir. Devletler dışında bir kuruluşun gelecek nesiller adına dava açma yolu Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 34/1. maddesi uyarınca engellenmiştir.⁽⁶⁶⁾ Kamu yararı veya uluslararası topluluğun menfaati için dava açma hakkı Nükleer Denemeler davasından sonra belirsiz kalmıştır.⁽⁶⁷⁾ Erga omnes sorumluluklar olarak gelecek nesiller adına bir devletin dava açması şu ana kadar Uluslararası Adalet Divanı'nın bu konuya mesafeli yaklaşması nedeniyle yakın dönemde pek mümkün gözükmemektedir.⁽⁶⁸⁾

Gelecek nesillerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olarak kabul edilebilmesi, ancak uluslararası hukukun bazı temel kavramlarının yeni baştan tanımlanması ile mümkündür. Bu temel kavramlardan ilki "egemenlik"tir. Egemenlik, devletlere kendi

Gelecek nesillerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olarak kabul edilebilmesi, ancak uluslararası hukukun bazı temel kavramlarının yeni baştan tanımlanması ile mümkündür.

Bu temel kavramlardan ilki "egemenlik"tir. Egemenlik, devletlere kendi

Gelecek nesillerin uluslararası hukukta kişilik sahibi olarak kabul edilebilmesi, ancak uluslararası hukukun bazı temel kavramlarının yeni baştan tanımlanması ile mümkündür.

Bu temel kavramlardan ilki "egemenlik"tir. Egemenlik, devletlere kendi

(58) ALSTON, Philip, "A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights?" *Netherlands International Law Review*, 29/3, (1982), 309-318.; MAVI, Viktor, "The Challenges to Human Rights Theory: The Third Generation of Human Rights", in BOKOR-SZEGÖ, Hanna, (ed.), *Questions of International Law - Vol.5*, Akademia Kiadó, Budapest, 1991, 123-140.; Türkçe çalışmalar için bkz. ÖZDEK, Yasemin, *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*, TODAİE, Ankara, 1993, 39 et seq.; ARAL, Berdal, "İnsan Haklarının Yeni bir Alanı Olarak "Üçüncü Kuşak Haklar", 6. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, 17-19 Kasım 1999.

(59) WEISS, Edith Brown, *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, Intergenerational Equity*, United Nations University Press, Tokyo, 1989, 114.; REDGWELL, Catherine, "Intergenerational Equity and Global Warming", in CHURCHILL, Robin & FREESTONE, David, *International Law and Global Climate Change*, Graham & Trotman, Dordrecht, 1991, 41-56, 50.

(60) WEISS, (dn. 59), 116.

(61) Gelecek nesillerin tartışıldığı eserlerden bazıları şunlardır: INGLOTT, Serracino et al. (eds), *Our Responsibilities Towards Future Generations*, Published for UNESCO by the Foundation for International Studies at the University of Malta, Malta 1990; SIKORA, Richard I. & BARRY, Brian (eds.), *Obligations to Future Generations*, White Horse Press, Cambridge, 1997 (Kitapta ele alınan bazı konular şunlardır: "Obligations to Posterity", "Do Potential People Have Moral Rights?", "Environmental Ethics and Obligations to Future Generations", "Is It Wrong to Prevent the Existence of Future Generations?", "Circumstances of Justice and Future Generations"); CARTER, Alan, "Can we Harm Future People?", *Environmental Values*, 10/4, (2001), 429-454; BARRESI, Paul A, "Beyond Fairness to Future Generations: an Intragenerational Alternative to Intragenerational Equity in the International Environmental Arena", *Tulane Environmental Law Journal*, 11/1, (1997) 59-88; WEISS, Edith Brown, "A Reply to Barresi's "Beyond Fairness to Future Generations", *Tulane Environmental Law Journal*, 11/1, (1997) 89-97; VISSER'T Hooft, Hendrik P., *Justice to Future Generations and the Environment*, Kluwer Academic Publ., Dordrecht, 1999; PARTRIDGE, Ernest, "Responsibilities to Future Generations", in PARTRIDGE, Ernest (ed.), *Environmental Ethics*, Prometheus Books, Buffalo, New York, 1981; IRWANTRAO, Vibhute, Khushal, "Environment, Present and Future Generations", *The Indian Journal of International Law*, 38/1, (1998), 65-73; GABA, Jeffrey M., "Environmental Ethics and Our Moral Relationship to Future Generations", *Columbia Journal of Environmental Law*, 24/2, (1999), 249-288; SANDS, Philippe J., "Protecting Future Generations: Precedents and Practicalities", in AGIUS, Emmanuel (ed.), *Future Generations and International Law*, Earthscan, London, 1998, 83-91.

(62) MALHOTRA, Ajai, "A Commentary on the Status of Future Generations as a Subject of International Law," in AGIUS, *ibid.*, 39-49, 40-41.

(63) *ibid.*, 41.

(64) SOLUM, Lawrence B., "Intergenerational Equity: To our Children's Children's Children: The Problems of Intergenerational Ethics", *Loyola of Los Angeles Law Review*, 35, (2001), 163-233. <http://home.sandiego.edu/~lsolum/Westlaw/ourchildren.htm>

(65) Divan, Güney Batı Afrika Komitesi adına sözlü açıklamada bulunmak isteyen kişilerin başvurularını kabul etmemiştir. Bkz. *Admissibility of Hearings of Petitioners by the Committee on South West Africa*, (1 June 1956), <http://www.icj-cij.org/ijcwww/idecisions/summaries/icswasummary560601.htm>

(66) Divan Statüsü'nün 34/1. Maddesine göre; "Divan önündeki davalarda yalnız devletler taraf olabilirler."

(67) Uluslararası Adalet Divanı'nın nükleer silahlar konusundaki yaklaşımı için bkz. CHAZOURNES, Laurence Boisson & SANDS, Philippe (eds.), *International Law, the International Court of Justice and Nuclear Weapons*, Cambridge University Press, 1999, <http://assets.cambridge.org/0521652421/sample/0521652421WSC-00.pdf>

(68) cf. van OPIJNEN, Marc, *Mother Earth Represented in Court Possibilities for the Defence of Environmental Interests in International Law*, Development & Security Centre for Development Studies University of Groningen 1991, http://www.euronet.nl/~opijnenm/-mother_earth.htm

vatandaşları ve doğal kaynakları üzerinde hakimiyet kurma olanağı verir. Kaynağını Hobbes ve Bodin'den alan bir egemenlik anlayışı ile, devletlerin doğmamış insanlara karşı sorumluluk altına girmeleri olası gözükmemektedir.⁽⁶⁹⁾ Bu nedenle, egemenlik anlayışının diğer insan ve devletlere karşı sorumluluğu gerektirecek şekilde yeniden tanımlanması gerekmektedir.

Yeniden tanımlanması gereken ikinci kavram, "hakkaniyet ve nısfet"tir. Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinin 2. paragrafında tanımlanan klasik hakkaniyet ve nısfet anlayışı, Divan'a pozitif hukukun dışına çıkarak ex aequo et bono ile anlaşmazlığı çözme yetkisi tanımaktadır. Bu Divan'a verilmiş olağanüstü bir yetki olup, ancak taraflar mutabık iseler uygulanabilecek bir yoldur. Burada gerçekleştirilmeye çalışılan hakkaniyet sadece devletler arasında geçerlidir ve zaman olarak şimdiki nesli içerisine almaktadır. Buna "nesil-içi hakkaniyet" (intragenerational equity) adı verilmektedir. Nesillerarası hakkaniyet (intergenerational equity) ise, her neslin daha sonra gelecek nesle doğal kaynakları ve çevreyi koruyarak devretme yükümlülüğü veren bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, karar verme makamında olanlara kararlarında gelecek nesilleri de dikkate alma yükümlülüğü getirmektedir.⁽⁷⁰⁾

Uluslararası Adalet Divanı farklı zaman boyutu içinde bulunan nesillerarası hakkaniyeti sağlama konusuna oldukça yabancıdır. Açıkçası böyle bir olağanüstü yetki Divan'a verilmemiştir. Ancak bu yeni nesil adalet anlayışı son dönemde Divan'da tartışılmaya başlamıştır. Örneğin, 1996 yılında verilen Danimarka ile Norveç arasındaki Nükleer Silahların Kullanımı ve Tehdidinin Hukuka Uygun Olup Olmadığına ilişkin Danışma Görüşünde, Uluslararası Adalet Divanı yargıçlarından Christopher Gregory Weeramantry, karşıoy yazısında birçok antlaşma ve deklarasyonun varlığına işaret ederek, nesillerarası adaletin bir örf ve adet hukuku kuralı olduğunu vurgulamıştır.⁽⁷¹⁾ Weeramantry, Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ideallerin sadece bugün yaşayan insanlara yönelik olmadığını; bu ideallerin, sonradan gelecek nesillerin sosyal gelişimi ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olmalarına ilişkin bir boyutunun da olduğunu ifade etmiştir.⁽⁷²⁾

Uluslararası hukukun yeniden tanımlanması gereken konularından birisi de "devletlerin sorumluluğu" kavramıdır. Önümüzdeki 30 yıl içerisinde dünya nüfusunun 8.5 milyara, 2050 yılında ise 10 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir.⁽⁷³⁾ 2050 yılında bugün yaşayan insanların çok büyük bir kısmı hayatta olmayacaklardır. Ancak, şimdiki insanların tercih-

leri ve yaşam tarzları⁽⁷⁴⁾ gelecekteki insanların çevresini doğrudan etkileyecek niteliktedir. Bu durumda, devletlerin gelecekte yaşayan insanlara karşı bir sorumluluğunun olup olmadığı sorusu sorulmalıdır.

İlke olarak, bir devletin diğer bir devlete karşı hukuk dışı bir harekette bulunması, o devletin uluslararası sorumluluğunu doğurur. Devletlerin hukuka uygun davranışlarından kaynaklanan zararlar da sorumluluk konusu olabilir.⁽⁷⁵⁾ Diğer bir deyişle, klasik hukuk mantığı içerisinde her hak bir sorumlulukla birlikte vardır. Uluslararası hukukta mütakabiliyet önemli bir yer teşkil eder. Bu durumlarda sorumluluk sadece devletler arasındadır (inter-state responsibility). Ancak yeni gelişen doktrinsel yaklaşımda devletlerin gelecekte doğacak nesillere karşı sorumlu tutulması (inter-temporal responsibility) savunulmaktadır. Örneğin, Weiss, nesiller-arası hakkaniyet kavramının uygulanmasında, hakkın varlığının önemli olmadığı; hak olmasa bile sorumluluğun doğabileceğini savunmaktadır. Weiss, bu düşüncesini kuvvetlendirmek için Kelsen ve Austin'e atıfta bulunmaktadır.⁽⁷⁶⁾

Ayrıca, sorumluluğun kabulü halinde ortaya bir başka sorun daha çıkmaktadır: Eğer gelecek nesiller için şimdiki neslin bir sorumluluğu varsa, bu sorumluluk dünya devletleri arasında nasıl paylaşılacaktır? Gelecek nesiller adına bazı üretim tekniklerini değiştirmek, bazı doğal kaynaklara hiç dokunmamak gerekiyorsa, hangi devlet ne oranda fedakarlık gösterecektir? İşte bu noktada devreye "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk kavramı" (common but differentiated responsibility) girmektedir.⁽⁷⁷⁾

Uluslararası hukukun bu kavramı kısa dönemde içselleştirmesi, uluslararası hukukun temel ilkelerinin önemli ölçüde yeniden gözden geçirilmesini gerektirdiğinden pek kolay gözükmemektedir. Uluslararası hukukun klasik kaynaklarında bu kavrama yer verilirse, o zaman gelecek nesillerin bir statüsü olduğundan bahsetmek söz konusu olabilir.

Gelecek nesiller ilk önce bağlayıcı olmayan metinlerde kendisine yer bulmuştur. 1970'li yılların başında birbirinden bağımsız olarak gelişen değişik doktrinlerle olgunlaşan "gelecek nesiller" kavramı, hukuksal anlamda ilk meyvelerini yine 1970'lerin başından itibaren birçok soft law (esnek hukuk)

(69) Karş: DOWLING, C. Anne, "Un-Locke-ing a 'Just Right' Environmental Regime: Overcoming the Three Bears of International Environmentalism--Sovereignty, Locke, and Compensation", *William and Mary Environmental Law and Policy Review*, 26/Spring, (2002), 891- 959, 891.

(70) *Future Generations Programme Foundation for International Studies - University of Malta*. <http://home.um.edu.mt/fgp/>.

(71) *Dissenting Opinion of Judge Weeramantry*, Bölüm II/3(b), http://www.icj-cij.org/icjwww/iceses/ituanar/iunan_judgment_advisory%20opinion_19960708/iunan_judgment_toc.htm (8 Temmuz 1996).

(72) *Ibid.*

(73) MAGGIO, G.F., "Inter/intra-generational Equity: Current Applications under International Law for Promoting the Sustainable Development of Natural Resources", *Buffalo Environmental Law Journal*, 4, (1997), 161-222, 178.

(74) Örneğin, bugün Karadeniz'in dibine bırakılan ağır radyoaktif maddelerle dolu variller bundan 50 yıl sonra basınç ve paslanmadan dolayı çatlayıp, içindeki çok zararlı atıklar Karadeniz'e karışıp; denizdeki bütün canlı ve bitki yaşamını ortadan kaldırırsa ne olur? Bugün bu eylemi yapan ve buna izin veren devletleri gelecek nesiller adına durduracak ve gerektiğinde tazmin ettirecek, yargısal yollara başvuracak bir mekanizma var mıdır?

(75) Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun Kasım 2001'de yapılan 53. Oturumunda, kabul ettiği "Uluslararası Hukuk Tarafından Yasaklanmamış Eylemlerden Kaynaklanan Zararlı Sonuçlardan Kaynaklanan Sorumluluk" (Diğer adıyla: Zararlı Eylemlerden Kaynaklanan Sınıraşan Zararın Önlenmesi) konusundaki Taslak Maddeler bu noktaya işaret etmektedir. <http://www.un.org/law/ilc/texts/prevention-preventionfra.htm>

(76) WEISS, Edith Brown, *Environmental Change and International Law: New Challenges and Dimensions*, The United Nations University Press, Tokyo, 1992, 8. Bölüm, "Duty to future generations". <http://www.unu.edu/unupress/unupbooks/uu25ee/uu25ee0m.htm>

(77) *Stockholm Deklarasyonu* 23. maddesinde basit şekilde ve *Rio Deklarasyonu*'nun 7. maddesinde açıkça belirtilen bu kavram, gelişmiş ülkelere daha fazla katkıda bulunma yükümlülüğü getirmektedir. Bknz., HARRIS, Paul G., "Common but Differentiated Responsibility: The Kyoto Protocol and United States Policy", *New York University Environmental Law Journal*, 7, (1999), 27-48, 28 et seq.: Özet bilgi için, bknz. http://www.cisd.org/pdf/brief_common.pdf.

belgesinde vermeye başlamıştır. İlk olarak, 1972 yılında imzalanan Stockholm Deklarasyonu'nun ilk beş maddesi nesillerarası sorumluluğu açıklayan ilk ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁽⁷⁸⁾ 1980 tarihli "Doğa için Dünya Şartı" (World Charter for Nature) insan-merkezli bir yaklaşımı vurgulayan bir başka belgedir. 1987 yılında yayınlanan meşhur "Ortak Geleceğimiz" (Our Common Future) adlı çalışmada sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir. Bu kitapla özdeşleşen "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, şimdiki neslin ihtiyaçlarını gelecek neslin ihtiyaçlarını karşılama imkanını tehlikeye atmadan karşılayan gelişme modeli olarak tanımlanmış; şimdiki neslin kalkınma hakkını kullanırken tamamen sorumsuzca hareket edemeyeceği vurgulanmıştır.⁽⁷⁹⁾ 1992 yılında imzalanan Rio Deklarasyonu'nda sürdürülebilir kalkınmanın gelecek nesiller ile şimdiki nesil arasında bir denge kurularak gerçekleştirilmesi üzerinde durulmuştur. 1987 sonrası sürdürülebilir kalkınma kavramı bir çok resmi metinde yer alarak somut bir norm haline gelmiş;⁽⁸⁰⁾ bazı yazarlarca bir jus cogens normu olarak kabul edilmiştir.⁽⁸¹⁾ Sürdürülebilir kalkınma kavramı, kendi içerisinde nesil-içi ve nesiller-arası hak-

kaniyeti barındırmaktadır.⁽⁸²⁾ Tai, gelecek nesillerin uluslararası hukuka girmesini sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişmesinin bir sonucu olarak sunmaktadır.⁽⁸³⁾ Halbuki, gerçek bunun tam tersidir: uluslararası hukukta gelecek nesiller dikkate alınmaya başlandıktan sonra, sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır.

1995 yılında yayınlanan "Küresel Komşuluk" (Our Global Neighbourhood) adlı çalışmada da gelecek nesillere atıflar göze çarpmaktadır.⁽⁸⁴⁾ Kasım 1997'de UNESCO'nun yayınladığı "Şimdiki Neslin Gelecek Nesillere Karşı Sorumlulukları" adlı Deklarasyonun önsöz kısmında şimdiki neslin geleceğin kaderi üzerinde önemli bir yeri olduğu söylenmektedir. Deklarasyonun 1. maddesi açıkça gelecek nesillere karşı sorumluluğu açıklamaktadır. 6. maddesinde insan genetik yapısının korunması, 7. maddesinde kültürel mirasın gelecek nesiller için korunması yer almaktadır. 2002'nin Eylül ayında Rio+10 Zirvesinde imzalanan, "Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Johannesburg Deklarasyonu"nda sürdürülebilir kalkınma bağlamında gelecek nesillere birçok atıf yapılmakta; Deklarasyon'un 6. paragrafında, imza atan devletler birbirlerine ve

çocuklarına karşı sorumluluklarını ilan etmektedirler.⁽⁸⁵⁾

Esnek hukuk belgelerinde ortaya çıkan nesillerarası adalet düşüncesi, uluslararası hukukta kendisini, insan yaşamını koruma konusunda sorumluluk olgusuna dayanan, - Türkçe'ye "Temkinli Yaklaşım", "İhtiyatlılık", "Tedbirlilik" veya "Ön Tedbir Alma" ilkesi olarak çevrilen- "precautionary principle" kavramında da göstermektedir.⁽⁸⁶⁾ Bu ilke, ilk olarak, 1987 yılında Kuzey Denizi'nin Korunması üzerine İkinci Uluslararası Konferans'ta kullanıldı. Daha sonra, Rio Deklarasyonu'nun 15. maddesinde yerini aldı. Avrupa Birliği'nin gelişim sürecinde oluşan Amsterdam Antlaşması'nın 174. maddesinde de Temkinli Yaklaşım ilkesine yer verilmiştir. Başka antlaşmalarda da nesillerarası adalete atıf yapan örneklere sıkça rastlanılmaktadır. Örneğin, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 3. maddesinde, taraf devletlerin hakkaniyet ve orantılı sorumluluk ilkesi gereğince iklim sistemini şimdiki ve gelecek nesiller adına korumak zorunda oldukları yer almaktadır.

Bu kavramla anlatılmak istenen, bilimsel verilerin belirli bir olayda yeterli olmamasına rağmen, gelecekte olabilecek tehlikeleri azaltmak için gerekli şekilde önceden hareket etme zorunluluğudur. Temkinli Yaklaşım ilkesi son 10 yıl içerisinde baş döndürücü bir hızla uluslararası hukukun gündemine yerleşti. Birçok deklarasyon ve antlaşma metninde kendisine yer edindi.⁽⁸⁷⁾ Bu kavram şimdiye kadar tepkici (reactive) bir yapı gösteren uluslararası hukuk yapım sürecine alışılmadık bir yenilik getirdi. İlke, önleyici (proactive) niteliğe sahip olup, uluslararası hukukun temel bir ilkelerinden biri olma yolundadır.⁽⁸⁸⁾ Bazı yazarlar şu anda bir örf ve adet kuralı haline geldiğini ileri sürmektedirler.⁽⁸⁹⁾ Van Dyke, bu ilkenin okyanuslar için hemen hemen evrensel bir kural haline geldiğini söylemektedir.⁽⁹⁰⁾

Temsil Problemi

Klasik hukuk mantığı içinde kalındığında henüz doğmamış insanların hak ve fiil ehliyetlerine sahip olmaları da düşünülemez. O halde gelecek nesiller adına hareket edecek yasal temsilcilere

(78) Ayrıntılı bilgi için bkz. SOHN, Louis B., "The Stockholm Declaration on the Human Environment", *Harvard International Law Journal*, 14, (1973), 423-496.

(79) WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT, *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford, 1987, 43 et seq.

(80) BOYLE, Alan & FREESTONE, David, eds., *International Law and Sustainable Development Past Achievements and Future Challenges*, Oxford University Press, 1999, 5-7 <http://www.oup.co.uk/pdf/0-19-829807-2.pdf>

(81) SINGH, Nagendra, "The Right to Environment and Sustainable Development as a Principle of International Law", *Studia Diplomatica*, 41(1), (1988), 45-61, 46.; HANDL, Gunther, "Environmental Security and Global Change: The Challenge to International Law" *Yearbook of International Environmental Law*, 1, (1990) 3-33, 25.

(82) BOYLE & FREESTONE, (dn.81), 12.

(83) TAI, Stephanie, "Book Review: (AGIUS, Emmanuel & BUSUTTI, Salvino (eds.), *Future Generations and International Law*), *Georgetown International Environmental Law Review*, 11, (1998), 232-234, 232.

(84) *The Report of the Commission on Global Governance*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

(85) *Report of the World Summit on Sustainable Development Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002*, A/CONF.199/20.

(86) Bu kavramın ayrıntıları için bkz. FREESTONE, David & HEY, Ellen (eds.), *The Precautionary Principle and International Law*, Kluwer law International, The Hague, 1996.: Kavramın farklı Türkçe karşılıkları, Google'dan "precautionary" ve "ilkesi" kelimeleri birlikte yazılıp aranarak bulunmuştur.

(87) O'RIORDAYN, Timothy & CAMERON, James, "The History and Contemporary Significance of the Precautionary Principle" in *Interpreting the Precautionary Principle*, Earthscan Publication Ltd., London, 1994, 12.

(88) Bknz. PARASSRAM, Natasha, "The Precautionary Principle: A Simple Approach to Environmental Sustainability", <http://www.gracelinks.org/nuke/docs/precautionary-principle.doc>

(89) Mc INTYRE, Owen and MOSEDALE, Thomas, "The Precautionary Principle as a Norm of Customary International Law", *Journal of Environmental Law*, 9/2, (1997), 221-242: *The Workshop on the Precautionary Principle in Wildlife Conservation*, Lauterpacht International Law Centre, University of Cambridge, 6-7 July 2000, <http://www.traffic.org/briefings/precautionary.html>.; D'AMATO, Anthony, "What Obligation does Our Generation Owe to the Next? An Approach to Global Environmental Responsibility: Do We Owe a Duty to Future Generations to Preserve the Global Environment?", *American Journal International Law*, 84, (1990), 190-197, 190: AGUIS, Emmanuel & BUSUTTI, Salvino (eds.), *Future Generations and International Law*, Earthscan Publications, London, 1998, 3. : TAI, (dn. 84), 232.

(90) VAN DYKE, M. Jon, "Applying the Precautionary Principle to Ocean Shipments of Radioactive Materials", *University of Hawaii at Manoa, Honolulu, Hawaii*, <http://www.nci.org/ib3496a.htm>

ihtiyaç vardır. Dünya üzerinde devletleri aşan bir otorite olmadığından bütün insanlığın farazi bir dünya devleti tarafından temsil edileceğini iddia etmek sözkonusu değildir. Bugün itibariyle bu kavram doğrudan devletlerin öncülüğünde gelişmektedir.⁽⁹¹⁾ Aslında devletlerin vesayeti olmadan uluslararası örgütler bile kişilik kazanmadığından, devlet kontrolü, alışılmadık bir durum değildir.

Gelecek nesiller kavramının savunucuları, gelecek nesillerin devletlerden tamamen bağımsız bir kişiliğe sahip olması gerektiğini savunmaktadırlar. İleride doğacak insanların temsilinin devletlerin dışında bir kuruma devredilmesi şimdiki nesil ile gelecek nesiller arasındaki çıkar çatışmalarını ortadan kaldırma açısından önemlidir. Aguis, gelecek nesillerin toplumdaki özürlüler, yaşlılar gibi devletin sosyal adaletle yaklaşması gereken gruplar olarak kabul edilmesini istemektedir.⁽⁹²⁾ Bu düşünce ışığında, doğmamış çocuğa vasi tayin edilmesi örneğinde olduğu gibi, bundan 40-50 sene sonra doğacak insanlara da vasi ya da kayyım tayin edilmesi normal kabul edilebilir. Bu vasi veya kayyım uzun dönemde etkili olacak devlet politikalarının karşısında durmak, iki ve çok taraflı uyuşmazlıklarda özel bir danışman olarak bulunmak, hukuksal ve diplomatik

girişimlerde bulunmak gibi görevler üstlenebilir.⁽⁹³⁾

Bu kayyım kim olmalıdır? Bu konuda yakın dönemde en makul girişim, gelecek nesillerin devletler dışında, uluslararası örgütler, hükümet dışı kuruluşlar veya BM Vesayet Konseyi tarafından temsil edilmesidir. Bu konuda değişik teklifler yapılmaktadır. İlk ciddi teklif BM Vesayet Konseyi'nin yeniden yapılandırılması noktasındadır.⁽⁹⁴⁾ Ancak, BM Şartının önsözündeki "sonraki nesilleri savaşın acılarından kurtarmak" ifadesi ile BM temel amaçlarından birisi olarak sayılmış ve onların menfaatlere olacak işleri yapmak BM temel amaçlarından birisi olsa da,⁽⁹⁵⁾ BM'ye bu konuda açıkça verilmiş bir yetki yoktur. Bu eksikliği gidermek için 1990'ların başından itibaren bazı girişimlerde bulunulmuştur. 1990 yılında Malta Delegasyonu BM Genel Kurulu'nun 45. Oturumunda BM Vesayet Konseyi'ne yeni bir misyon verilmesini tavsiye etti. Malta, 1991 Eylül'ünde bu istemini tekrar etti. 1992 yılında yapılan Rio Dünya Zirvesi hazırlıklarında (UNCED) Malta Delegasyonu hazırlık komisyonuna bir teklifte bulunarak gelecek nesiller hakkında belirsiz deklarasyonlar yayınlama yerine, somut uluslararası belgeler hazırlayarak gittikçe artan bir hızla uluslararası belgelerde yar alan gelecek nesil-

(91) Örneğin, Amerika'da Hawaii, Illinois, Montana ve Pennsylvania eyaletleri Anayasalarında gelecek nesillere yer verilmiştir; sayıları on ikiden az olmamak üzere diğer eyaletler kamu vakfı teorisine anayasalarında atıfta bulunmaktadır. SCHLICKER, Rodger, "Protecting Biodiversity for Future Generations: An Argument for a Constitutional Amendment". <http://www.defenders.org/bio-cont.html>.

(92) AGUIS, (dn. 90), 3.

(93) Örneğin, UNESCO Kültürel Miras Koruma Sözleşmesini imzalayan devletlerin sessiz kalmaları halinde gelecek nesiller adına onlara devredilecek değerleri korumak amacıyla tazminat davası açmak gibi.. (STONE, Safeguarding ..., (dn. 104), 70.

(94) CALDWELL, Lynton K., "Is World Law an Emerging Reality: Environmental Law in a Transnational World?", *Colorado Journal of International Law and Policy*, 10, (1999), 227-243, 237.

(95) GEPING, Rao, "The United Nations as a Guardian for Future Generations" in AGUIS et al., (dn. 90), 143-148, 145.

lerin haklarını korumak amacıyla resmi bir muhafızın (otoritenin) belirlenmesi gerektiğini teklif etti.

Genel Kurul'unun 44. Oturumunda egemenlik dışında kalan bölgelerin şimdiki ve gelecek nesiller adına korunması için bir teklifte bulundu. 45. Oturumda Profesör Guido de Marco kişisel bir teklifte bulunarak BM Vesayet Konseyi'nin ortak değerleri korunması amacıyla bir yetki üstlenebileceğini tavsiye etti.⁽⁹⁶⁾ 1994 yılında, BM Vesayet Konseyi en son vesayet altındaki ülke olan Palau ve Pasifik Adalarını BM'nin 185. devleti olarak bağımsızlığına kavuşturunca görevini tamamlamış oldu.⁽⁹⁷⁾ Bu organın işlevsiz bir şekilde kalması bu konuda ileri sürülen tekliflerin daha da ciddiye alınmasına neden oldu.

Elizabeth Mann Borgese, Ocean Governance and United Nations (Okyanus Yönetimi ve Birleşmiş Milletler) adlı kitabında BM Şartı'nın 88. maddesini yeniden yazmaya çalışmıştır. Borgese'nin tavsiyesine göre, BM Vesayet Konseyi küresel müştereklerin yönetimini elinde tutmalıdır.⁽⁹⁸⁾ 1995 yılında Malta Daimi Delegesi BM Vesayet Konseyi'nin yeniden gözden geçirilmesi başlığı altında 50. Oturuma bir gün-

dem eklenmesini talep etti.⁽⁹⁹⁾ Bu teklif, 1997 Temmuz'unda Genel Sekreter tarafından kabul edildi⁽¹⁰⁰⁾ Kofi Annan, BM Genel Kurulu'nun 55. Oturumuna sunduğu "Renewing the United Nations: A Program for Reform" (Birleşmiş Milletler'i Yenileme: Bir Reform Programı) adlı raporunda "Yeni bir Vesayet" başlığında Vesayet Konseyi'nin küresel çevre ve ortak alanların korunmasında üye devletlerin vesayet icra etmeleri gerektiğini söylemektedir. Fakat şu ana kadar Malta'nın istediği yönde bir karar çıkmış değildir.

Bu görüşten farklı olarak, Malhotra gelecek nesillerin çıkarlarının resmi koruyucular yerine sivil toplum örgütleri tarafından korunması gerektiğini söylemektedir.⁽¹⁰¹⁾ Bazı yazarlar mevcut bilinen yapıların dışında yeni organizasyonların kurulması taraftardır. Örneğin, Stone, değişik doğal ve kültürel kaynaklar için yasal temsilci atanması gerektiğinden bahsetmiştir.⁽¹⁰²⁾ Örneğin, tarihi eserleri koruyacak bir muhafız, balinalar için bir başka muhafız. Bu muhafız veya kayyım kim olabilir?...

Ombudsman (Kamu hakemi)ne benzer kişiliğiyle tarafsız güvenilen bir kişi gelecek nesiller adına temsilci olarak atanacağı gibi,⁽¹⁰³⁾ her bir doğal kaynak

(96) BORG, Saviour "The Trusteeship Council as a Keeper of the Global Commons for Future Generations and the Role of Diplomacy in Implementing Effective Environmental Protection" (1992) <http://dipl.diplomacy.edu/Publishing-environment/---frimorn2.htm>.

(97) AKİPEK, Serap, "Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına mı Geliyor?", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50/1, (2001), 1-10, 4.

(98) BORGESE, E. Mann, *Ocean Governance and the United Nations*, Centre for Political Studies, Dalhousie University, Halifax, 1995.

(99) (A/50/142) <http://www.foreign.gov.mt/stockholm/doc/TrusteeshipCouncil.htm>

(100) Bknz. A/51/950, 84 ve 85. paragraflar

(101) MALHOTRA, (dn. 62).

(102) STONE, Christopher D., "Safeguarding Future Generations", in AGUIS, (dn. 90), 66. Stone, bu konuda geçmişte de çok önemli makaleleriyle ses getiren görüşler ortaya atmıştır bknz. STONE, Christopher D., "Preserving and Repairing the Global Environment", *The University of Kansas Journal of Law & Public Policy*, 2, (1992-Spring), 11-23.; STONE, Christopher D., "Defending the Global Commons", in SANDS, Philippe, ed., *Greening International Law*, Earthscan, London, 1993, 34-71.; STONE, Christopher D., *Gnat is Older than Man: Global Environment and Human Agenda*, Princeton, New Jersey, 1993.

(103) STONE, "Safeguarding...", (dn. 103), 68.

ihitiyaç
ri aşar
insanl
findar
sözkc
kavrz
günd
lerin
gütlk
devl
deği
C
cul
tar
ma
de
ler
şir
da
m
ni
g
g
ir
c
i

veya bölge için (tropikal ormanlar, balinalar, okyanuslar vs) ayrı bir temsilci düşünülebilir. Bir kişi yerine bir uluslararası kuruluş da olabilir. Örneğin, Deniz Kirliliğinin Bilimsel Boyutları Uzmanlar Grubu (GESAMP) her türlü spekülasyondan uzak ve etkin bir şekilde bu sorumluluğu üstlenebilir.⁽¹⁰⁴⁾ Bir başka alternatif her bir uluslararası örgütün içinde o örgütün faaliyetlerini insanlık adına kontrol edecek bir birim oluşturmaktır. Örneğin, Dünya Bankası, Küresel Çevre Fonu, uluslararası Atom Enerjisi Ajansı içerisinde bu örgütlerin faaliyetlerini kontrol edip, karar alma mekanizmalarında etkin olacak birimler kurulabilir.⁽¹⁰⁵⁾

Bugün için söylenebilecek en makul şey, şimdilik insanlığın bazı uluslararası kuruluşlarla birlikte devletler tarafından temsil edileceğidir. Fakat ideal olarak devlet-dışı bir temsil müessesesinin kurulması gerekmektedir. Gelecek nesillere olan sorumluluğun yerine getirilmesinde akla gelen yollardan birisi de, kurulacak resmi ve gayri resmi fonlar vasıtasıyla kültürel ve doğal kaynakların belirli vakıfların hizmetine vermektir.⁽¹⁰⁶⁾ Bu uygulama son zamanlarda hem ulu-

sal hem de uluslararası hukukta o kadar geniş kabul görmüştür ki, Redgwell, vakıf (trust) kavramının uluslararası hukukun genel bir ilkesi olduğunu söylemektedir. Yazara göre, bu kavram Biyoçeşitlilik Sözleşmesi, Ozon Tabakasının Korunması Sözleşmesi ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi uluslararası metinlerde, Sözleşmelerin amaçlarının gerçekleşmesinde kullanılacak fonların yönetiminde etkili bir yoldur.⁽¹⁰⁷⁾

Netice olarak, gelecek nesillere yönelik duyulan kaygı ve ilgiyi somutlaştırmak adına küresel yönetim yapısında önemli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.⁽¹⁰⁸⁾ Yukarıda değinilen tekliflerden hangisinin gelecek nesillerin lehine olacağı sorunu ilerideki on yıllarda Birleşmiş Milletler'i oldukça meşgul edecektir.⁽¹⁰⁹⁾ Birleşmiş Milletler'in dönemler-arası (intertemporal) ve mekanlar-arası (interspatial) hakkaniyeti sağlayacak politikaları uyumlaştırma sürecinde, Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun "hakkaniyet" kavramına yükleyecekleri yeni anlamlar, gelecek nesiller kavramını felsefi boyuttan, hukuksal boyuta taşıyacaktır.

(104) *ibid.*, 69.

(105) *ibid.*, 70.

(106) GUERIN-MCMANUS, Marianne, "Conservation Trust Funds", *UCLA Journal of Environmental Law & Policy*, 20, (2001/2002), 1-23.

(107) REDGWELL, Catherine J., *International Trusts and Environmental Protection*, Juris Publishing, Manchester University Press, 1999, 163-165.

(108) YOKOTA, Yozo, "International Justice and the Global Environment", *Journal of International Affairs*, 52/2, (1999), 583-599; FALK, (dn. 37), 583.

(109) TAI, (dn. 62), 234.